

## ПРЕПОДАВАНЕТО ПО ЕТНОГРАФИЯ В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ \* (1888--1988)

ИВАНИЧКА ГЕОРГИЕВА

Важността на етнографията като научна дисциплина е видяна и оценена от основоположниците на висшето образование у нас. С „Временни правила за научни и книжовни предприятия“ от 16.III.1888 г. се цели „да се пробуди жив интерес към проучването в страната историческо, археологическо, географско и етнографско отношение и да се достигне до твърде значителни резултати“. В своята статия „Значението и задачите на нашата етнография“ (Сб. НУ, 1, 1889) Иван Шишманов разгръща широка програма за събиране и изследване на българската народна култура. За осъществяването на тази огромна научна и национална задача, която стои пред българското общество, той възлага надежди на възпитаниците на Висшето училище. „Нашата най-голяма надежда е в младите, ония сили, които Висшето ни училище изобразува постепенно, в тях и в учителското ни съсловие. Именно и там най-главно се посвещават настоящите бележки.“ Затова още през 1888 г., първата година, в историческия клон на Висшия педагогически курс Александър Теодоров-Балан чете лекции по общославянска етнография.

Според правилника за Висшето училище, приет през 1889 г., в Историко-филологическия отдел (факултет) в специалност (клон) история от 1888/89 г. се предвижда четене на курс по общославянска етнография и диалектология. От 1891/92 г. славянската етнография преминава във филологическия клон на факултета и се чете от 1891/1892 до 1896 г. от Димитър Матов. Съгласно новия учебен план, приет

---

\* Настоящата статия е написана въз основа на книгите: А р н а у д о в, М. История на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. С., 1939; Алманах на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. С., 1940. М и л е т и ч, Л. Дейността на семинара по славянска филология от основаването му досега (1896-1905). - ИССФ. Т. 1. 1905, I--XVI и разчетите на лекциите и архива на катедра Етнография. Поради оскъдните данни статията не претендира за изчерпателност и абсолютна прецизност.

през 1896 г., в Историко-филологическия факултет се създава специалност история и география, където също започват лекции по етнография. Първата година те се четат от Любомир Милетич. По всяка вероятност още през 1898 г. в историческия клон на същия факултет се създава катедра по география и обща етнография, която съществува до 1938 г. Към славянска филология през 1909 г. се формира катедра по славянско езикознание и етнография и за редовен доцент по тази специалност е избран Стоян Романски.

През 1920 г. се образува самостоятелна катедра по славянска етнография, която от 1922 г. се нарича катедра по българска и славянска етнография. През 1934/35 г. поради промени в университетския бюджет се съкращават и сливат катедри - етнография се обединява с езикознанието в катедра по славянско езикознание и етнография. Неин титуляр от 1922 до 1947 г. е проф. Стоян Романски.

През 1896 г. по предложение на Любомир Милетич се поставят основите на семинара по славянска филология, чиято цел е: „да се подтикнат студентите, които изучават славянска филология, към самостоятелен научен труд и научна критика“. През 1907 г. бива одобрен правилникът за семинара като научно-спомогателен институт, в който правилник се казва, че „семинарът трябва да улесни и упъти членовете си към самостоятелна научна работа по всички въпроси из областта на славянската филология, а именно теория на българския език и на славянските езици, по история на българска и славянска литература и по славянска етнография“. Начело на семинара стои уредник, избран от Факултетния съвет. Първ и дългогодишен уредник е Любомир Милетич. През 1919 г. се приема нов правилник за Института по славянска филология с три семинара: славянско езикознание и етнография, български език, българска и славянска литература. До 1935 г. уредник на Института по славянска филология е Любомир Милетич, а от 1935 г. - Йордан Иванов. Любомир Милетич ръководи и семинара по славянско езикознание и етнография към Института по славянска филология до 1929 г., когато ръководството на семинара, наречен „семинар по българска и славянска етнография“, се поема от Стоян Романски. От 1940/1941 г. той отново връща предишното си название (Семинар по българска и славянска етнография).

Семинарът има голямо значение за създаването на подготвени кадри по етнография. В него под прякото методично и научно ръководство на Любомир Милетич и Стоян Романски студентите събират етнографски материал, учат се на самостоятелна работа, дискутират, обсъждат своите научни разработки. Те се радват и на първите си публикации в Известия на семинара по славянска филология (1905--1948). Публикуваните проучвания, предимно с регионален характер, са извънредно ценно градиво за българската етнография\*.

\* Общо цялото съдържание на семинара по славянска филология - К о в а ч е в, Й. Библиография на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ 1904-1942. С., 1943, 353-355.

Още от самото създаване на Университета лекции по етнография се четат в двете (обособени през 1896 г.) специалности история и география (като от 1925 г. се слушат само от географи) и славянска филология. Лекции по обща етнография от 1898 до 1935 г. чете проф. Атанас Иширков (през 1933/34 - с Иван Батаклиев), а от 1944/45--1949 г. Любомир Динев (с хорариум 2 часа). На същата специалност (география) от 1935 г. е въведен и спецкурс по Славянска етнография с упражнения по славянска картография, който се води от Стоян Романски (2 семестъра) до 1946 г. През 1949/50 г. на студентите по география лекции по славянска етнография (2 семестъра с хорариум 1 час) чете Цветан Тодоров. Особено интересен е фактът, че в специалност география от 1928 до 1939 г. Рафаил Попов чете лекции на тема „Предисторията във връзка с етнографията“ (средно 2 семестъра по 2 часа). Същият е хоноруван доцент по предистория в катедра по обща география и етнография от 1925 г.

Етнография се чете в историческия клон на Историко-филологическия факултет в най-ранния период (1888-1891, 1918/1919 г.). Практически студентите със специалност история не се запознават с етнографската наука, която се оформя като филологическа. Четенията по етнография основно са съсредоточени в специалност славянска филология с курсовете по славянска етнография на Димитър Матов от 1891 до 1896 г., на Любомир Милетич от 1909 до 1920 г., на Стоян Романски от 1909 (според разписа от 1911 г.) до 1948 г. Освен лекциите по славянска етнография, обща и историческа част от Стоян Романски се четат и по-специализирани лекции по етнография на южните славяни, на източни и западни славяни, обобщаващи лекции по славянски сватбени и погребални обичаи, славянска митология; лекции по вещественна и духовна култура на славянските народи, за произхода на славяните и даже четения по славянска археология и за културата на славянските племена. Стоян Романски въвежда и курс по етнографска картография. Наред с лекционните занятия се водят упражнения по славянска и българска етнография и четене на реферати в семинари по славянска етнография. Стоян Романски е продължител на демократичните традиции на славистиката и лекциите по славянска етнография отразяват прогресивните настроения на българските преподаватели и студенти. Това особено е показателно в периода на Втората световна война, когато в лекциите се застъпват възгледите за славянското културно единство и славянския произход на българския народ.

Обликът на преподаването по етнография се определя от млади, със солидно образование специалисти, завършили или специализирали в Западна Европа или Русия, Александър Теодоров-Балан, Димитър Матов, Любомир Милетич, Стоян Романски, Анастас Иширков, Михаил Драгоманов, назначен по идея на Иван Шишманов за 6 години като преподавател по история и който има определена роля и за разработването на фолклористично-етнографска проблематика. Голя-

мо значение за организационното и идейно-научното развитие на етнографската наука има Иван Шишманов. Безспорно голяма е неговата роля и в създаването на Софийския университет. Макар и непряко зает с преподаването по етнография, той е възлагал големи надежди на възпитаниците на Висшето училище за етнографското проучване на страната. Затова може да се смята, че той има определена роля и внушение за въвеждането на етнографията като учебна дисциплина.

Краткият преглед на четенията по етнография отразяват научните схващания за мястото на етнографията в хуманитарните науки. Тя се определя преди всичко като филологическа наука в тясна връзка с езикознанието и се изучава от студенти филолози. Студентите слависти слушат лекции по български народни песни при Йордан Иванов от 1919 до 1943 г. и по сравнителен фолклор от 1919 г. при Михаил Арnaudов (който курс от 1924 до 1940 г. се чете в специалността нова филология и литература).

Върху схващанията за мястото на преподаването по етнография влияние оказва антропогеографската школа от края на XIX и началото на XX в. Привържениците на школата изтъкват тясната зависимост на културата от географската среда. Тези идеи намират отражение върху връзката на етнографията и географията, върху лекциите по обща география, антропогеография, предистория в специализацията по география, така и върху регионалните и поселищни изследвания, съдържащи проучване на природо-географската среда, населението и народната култура. Непосредствено след Втората световна война четенията по етнография следват установената традиция - четат се лекции по славянска етнография на студенти филолози (слависти, българисти и русисти) и по обща етнография - на студенти географи от Стоян Романски (до 1948 г.), от Цветан Тодоров (1947--1962 г.) и Цветана Романска (асистент по етнография / разписа от 1947 г.) и Любомир Динев (1945--1948 г.). Цветан Тодоров чете лекции и по славянска етнография на студенти по география (1949/50 г.).

Промени в четенията настъпват през 50-те години след отделянето на Философско-историческия факултет. От 1956/1957 г. Цветана Романска води спецкурс по славянска етнография на студенти от профил музейно дело и етнография към катедра Археология. Едновременно с това се увеличава хорариумът на лекциите по славянска етнография и славянски фолклор във Филологическия факултет от Цветан Тодоров, Цветана Романска, Антонина Афанасиева (от 1969 г.).

Поврат в развитието на етнографията и схващането за насоките на преподаването настъпват през 60-те години във връзка с повишаване научно-теоретичното равнище на обществените науки и засилването на тяхната роля в обществения живот. Конкретно в българската етнографска наука се прави оценка на научното наследство, разширява се предметната област и се прилага нова методология. През този период се налага и възгледът за етнографията като

историческа наука. За организационното и научното преустройство на етнографията от филологическа наука в историческа голяма роля има Христо Гандев (директор на Етнографския институт и музей от 1958 до 1972 г.). През 1959 г. Етнографският институт преминава от Отделението за език и литература към отделиението за исторически науки на БАН. Това безспорно дава своето отражение и върху мястото на етнографията сред университетските дисциплини. През 1965 г. към катедра Археология се създава профил етнография. Основните четения по етнография преминават в Историческия факултет, специалност история. Това организационно преустройство на преподаването означава признаване на етнографията за историческа наука въпрос с важно методологическо и приложно значение. Подготовката на етнографски кадри е неотделима от тяхната обща историческа подготовка. Предвиденият хорариум от 210 часа включва лекции по обща етнография, български фолклор (Цветана Романска), българска етнография - историческа етнография, материална култура, духовна култура (Иван Коев, преп.) и музейно дело (Татяна Силяновска). Студентите от профил археология слушат лекции по славянска и по българска етнография при Цветана Романска. След смъртта ѝ (1969 г.) лекциите поема Иван Коев, избран през 1970 г. за редовен доцент.

Студенти слависти продължават изучаването на славянска етнография и славянски фолклор (четени до 1968 г. от Цветана Романска, а след това от Антонина Афанасиева). От 1969/1970 г. са възобновени и лекциите по етнография в Геолого-географския факултет на специалността география на туризма (от Т. Силяновска), а от 1972 г. от Иван Коев. И в трите факултета лекциите се слушат от студенти с редовно и задочно обучение.

През 1973/1974 г. профил етнография преминава към катедра Архивистика. Броят на преподавателите се увеличава с идването на гл.ас. Иваничка Георгиева (1974 г.). През същата година се въвежда общ курс „Основи на етнографията“ (28 ч.) за всички студенти от I курс от специалност история. Иваничка Георгиева поема и четене на спецкурс по духовна култура, а от 1974/1975 г. и общия курс „Основи на етнографията“.

Съгласно новия учебен план, който влиза в сила от 1974/1975 г., в преподаването на етнография с хорариум от 310 часа са включени и нови спецкурсове: история на материалната култура по българските земи (Магдалина Станчева, Иван Коев), славянска етнография (1974 - Татяна Колева, 1976 - Стоян Генчев), български фолклор (словесен - Стефана Стойкова, музикален - Тодор Джиджев), етносоциология (Делчо Тодоров), етническа антропология (Петър Боев), етномузеензнание (Марина Черкезова), традиционна духовна и соционормативна култура (Иваничка Георгиева). През 1975/1976 г. е въведен факултативен курс по българска диалектология и ономастика (Максим Младенов).

По този начин подготовката на студентите получава по-

комплексен характер и се съобразява със съвременното състояние на етнографската наука и с необходимостта от изградени квалифицирани кадри. Голяма заслуга за организационното и научното укрепване на преподаването по етнография има Мария Матеева, ръководител на катедра Архивистика. Катедрата работи в тесен контакт и с Етнографския институт и музей, подпомогната и от директора му Веселин Хаджиниколов (1972 г.). По линия на интеграцията за четене на лекции и ръководство на дипломни работи са привлечени специалисти в съответните области от институтите на БАН. На този етап при малочисления състав на редовни преподаватели интеграцията с ЕИМ подпомогна преподаването по етнография. След пенсионирането на Иван Коев (1978 г.) е назначена за асистент Таня Бонева, която поема четене на част от спецкурса по материална култура 1980 г., 1983/1984 и студентските практики.

Съгласно учебния план за студентите се предвиждат 2 летни производствени практики. Те заедно с разработването на теми за курсови и дипломни работи имат важно значение за повишаване на професионализма на обучаваните студенти. Тези практики дават възможност да се свържат теоретичните познания с практиката и методиката и на етнографските проучвания. Отначало лятната практика се провежда по линия на Научно експедиционен клуб (НЕК), където през 1972 г. е създадена секция по етнография под ръководството на доц. Иван Коев. През 1973 г. секцията включва договор за етнографско проучване на Разградски окръг, а през 1974 г. на Ямболски. През 1975 г. под ръководството на Иваничка Георгиева студентите се включват в националната програма „Родопи“. Организираны са студентски експедиции в Разградски окръг (1973--1975 г. под ръководството на доц. Иван Коев), Ямболски окръг (1974--1975 г. на Иваничка Георгиева и Иван Коев). На Средни и Западни Родопи (Иваничка Георгиева 1975--1980 г.), Странджа (1976 - Марина Черкезова, 1980 г. - Таня Бонева), Габрово (1978 - Игнат Минков), а през 1979 г. практиката е свързана с усвояване на музейната дейност в музея в Берковица (Таня Бонева) и Етнографския музей - БАН. С научни съобщения за резултатите от етнографското проучване студентите участвуват в студентски конференции, а резултатите от експедициите в Родопите са докладвани на конференция в Смолян през 1976 г.

През разглеждания период (1975--1976 г.) по искане на Комитета за култура са организирани два краткосрочни курса за следдипломна квалификация по етнография за музейни работници, които в своето мнозинство нямат специализирана етнографска подготовка. Успешно завършват своята едногодишна специализация със защита на дипломна теза Желя Бонина, Евгени Сачев, Катя Атанасова.

От 1965 г. специализацията по етнография в Историческия факултет организационно и научно укрепва и се развива. Затова в отговор на обществените потребности и изисквания на съвременна-

та етнографска наука през април 1980 г. е създадена катедра Етнография с ръководител доц. Цветана Георгиева и членове - доц. Иваничка Георгиева и ст.ас. Таня Бонева. Специализацията се осъществява и с помощта на специалисти от БАН - Стефана Стойкова, Максим Младенов, Петър Боев, Стоян Генчев, Тодор Джиджев, Делчо Тодоров, Марина Черкезова.

Настъпват промени и в учебния план, които отразяват възгледите за комплексния характер на етнографската наука, интердисциплинарния подход в етнографските изследвания и перспективното развитие на преподаването по етнография извън тесните национални рамки, включвайки етнография на други народи - на първо време славянски и балкански. С оглед на тази перспектива са изпратени аспиранти в СССР, Румъния и Унгария.

Съгласно учебния план, който влиза в сила от 1981/1982 г., се предвиждат четения по Българска народна култура, като е преодоляно традиционното ѝ делене на материална и духовна; Славянска етнография и Етнография на съвременността, а от 1985 г. - Антропология и Български фолклор. Въведени са и нови специурсове - по историческа демография на българския народ, Диалектология и ономастика, Славянски език, полски и практикум по Етномузеезнание<sup>1</sup>.

От 1984 г. се въвежда и специурс по Етнография на българското градско общество, а от 1987 г. - Народни институции<sup>2</sup>. Хорариумът на основния курс „Основни на етнографията“ нараства, като от 1983/1984 г. са въведени и упражнения, водени от Красимир Стоилов. Катедрата осъществява също така четенията в Геолого-географския факултет и на студентите историци от другите форми на обучение (заочно и от Наредба № 2)<sup>3</sup>. Във връзка с актуализацията на учебния план неговото доближаване до учебния план на Московския университет през 1984/1985 г. основният курс включва и изучаване на родовото общество („Основни на етнографията и история на първобитното общество“).

Преустройството на специализацията има за цел преди всичко усъвършенстване подготовката на бъдещите български етнографи в две посоки - запознаването им с достиженията на световната етнографска наука както в сферата на фактологичните приноси, така и в методиката и методологията на интерпретиране на етнографския материал. Въпреки минималния си състав катедрата се стреми да осигурява четенията със собствени сили, като използва обаче и помощта на изтъкнати наши специалисти от институтите на БАН.

За улесняване на студентската теренна работа е издадено Методично ръководство за събиране на етнографски материали. Студентската практика през 1981--1984 г. включително се провежда в Годечко и Драгоманско (ръководител Таня Бонева, 1981--1984 г.) и Сливнишко (ръководител Красимир Стоилов, 1983--1984 г.). Материалите и статиите са събрани в отделен том - „Историко-

археологически и етнографски изследвания в Софийски окръг“, кн. II. От 1985 г. лятната практика се осъществява по линията на обмен на студентски групи между Софийския и Варшавския университет. Други групи студенти изследват Провадийски район (1986 г. с ръководител Тая Бонева, а от 1987 г. - Красимир Стоилов), Хасковско 1986 г. - с ръководител Красимир Стоилов. От събрания теренен материал и защитените дипломни работи към катедрата е създаден значителен архив от етнографски материали (около 250). За запознаване на студентите с водещите тенденции в етнографската наука се издаде учебно помагало „Етнографите за обществото и неговата култура“ (1988 г.).

Факултетът по Славянски филологии продължава традициите на славистите етнографи. Катедрата по Славянско езикознание и етнография организира четене на курсове по славянска етнография и етнографски фолклор. Тези съкратени курсове се четат от Антонина Афанисиева. Към катедрата също има значителен архив от дипломни работи (около 150), изработени под ръководството на проф. Цветана Романска и Антонина Афанисиева. Архивът от студентски работи, написани под ръководството на Стоян Романски, се съхранява в Университетска библиотека.

В заключение може да се каже, че етнографията като университетска учебна дисциплина има стародавна история въпреки относително краткото съществуване на самостоятелна катедра по Етнография при Историческия факултет. Именно натрупаният опит в преподаването и изследването на този дял от общественото дават възможност на младото научно звено бързо да се стабилизира и да осигури високо равнище в подготовката на млади кадри, необходими за нашите музеи и институти. Достигнатото равнище дава увереност в перспективите както на преподавателската, така и на изследователската дейност на катедрата по Етнография, които засега ние виждаме в няколко насоки: разширяване на специализацията чрез системата на следдипломна специализация, усъвършенстване на спецкурсовете, издигане професионалното равнище на студентите чрез утвърдените форми (експедиции, спецсеминари, индивидуална дейност, дипломни тези); разширяване и задълбочаване на изследванията в областта на българската народна култура; разчупване на тесните национални рамки чрез съвместната преподавателска и изследователска дейност с други европейски университети (с лекционни курсове по балканска и славянска етнография).

#### Б Е Л Е Ж К И

<sup>1</sup> Четенията на спецкурсовете се осъществяват, както следва: Българска народна култура (120 ч.) от Ив. Георгиева; Славянска етнография (45 ч.) от Ст. Генчев; Етнография на съвременността (45 ч.) от Д. Тодоров, а от 1985 г. от Красимир Стоилов; Антропология (45 ч.) от П. Боев; Български фолклор (75 ч.) от Ст.

Стойкова и Т. Джигжев; Историческа демография на българския народ (45 ч.) от Цв. Георгиева; Диалектология и ономастика (45 ч.) от М. Младенов и Етномузеознание (45 ч.) от М. Черкезова.

<sup>2</sup> Лектори са съответно Георги Георгиев и Таня Бонева.

<sup>3</sup> Геолого-географски факултет от 1983 г. лекционният курс се чете от Таня Бонева; на специалност история - задг. обучение, до 1984 г. от Иваницка Георгиева, а от 1984 г. - Т. Бонева. На студентите от Наредба № 2 от 1982 до 1985 г. - Т. Бонева.